

KİÇİKYAŞLI MƏKTƏBLİLƏRİN ŞƏXSİYYƏTİNİN İNKİŞAFININ NƏZƏRİ ƏSASLARI

Aynur Kamil qızı Mehdiyeva

Bakı Qızlar Universitetinin magistrantı

ORCID: 0009-0008-0515-7556

<http://www.doi.org/10.62706/bqiz.2025.v24.i3.10>

E-mail: Aynurmehdiyeva92@icloud.com

Açar sözlər: məktəbli, şəxsiyyət, əxlaq, mənaviyyət, tərbiyə, vətənpərvərlik, milli dəyərlər.

Ключевые слова: школьник, личность, мораль, духовность, воспитание, патриотизм, национальные ценности

Key words: schoolchild, personality, morality, spirituality, education, patriotism, national values

Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı cəmiyyət üçün strateji əhəmiyyət kəsb edən bir prosesdir. Məktəb dövrü uşaqların fiziki, əqli və sosial inkişafının intensiv olduğu, onların mənəvi, əxlaqi və intellektual formalaşmasının əsas mərhələsi sayılır. Bu dövrdə uşaqların şəxsiyyət kimi formalaşması onların ailə, məktəb və sosial mühitlə qarşılıqlı təsirindən asılıdır. Uşaqların şəxsiyyətinin inkişafı yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmamalıdır. Bu prosesdə onların sosial bacarıqlarının, emosional intellektinin, məsuliyyət hissinin və əxlaqi keyfiyyətlərinin formalaşdırılması mühüm yer tutur. Məktəb və ailənin birgə fəaliyyəti uşaqların şəxsiyyətinin inkişafını dəstəkləyir, onları məsuliyyətli, yaradıcı və sosial bacarıqlara malik fərdlər kimi formalaşdırır. Məktəbdə təlim-tərbiyə prosesi çoxşaxəli olmalıdır. Dərslər, layihə və qrup işi, debatlar, oyun texnologiyaları və dərsdənkənar fəaliyyətlər uşaqların sosial, əxlaqi və intellektual inkişafına töhfə verir. Uşaqların müxtəlif fəaliyyətlərdə iştirak etməsi onların ünsiyyət, əməkdaşlıq, problem həll etmə və qərarvermə bacarıqlarını gücləndirir.

Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin formalaşması insan inkişafının ən mürəkkəb və çoxşaxəli mərhələlərindən biridir. Bu dövrdə uşaq yalnız bilik və bacarıqlar əldə etmir, həm də sosial, əxlaqi və mənəvi dəyərləri mənimsəyir. Məktəb illəri insanın gələcək həyatının, mənəvi və intellektual inkişafının təməlini təşkil edir. Şəxsiyyət uşağın xarakteri, davranış modelləri, əxlaqi və mənəvi prinsipləri, sosial bacarıqları, milli kimliyi və dünyagörüşünü əhatə edən çoxölçülü bir sistemdir. Müasir təhsil prosesi yalnız akademik biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır. O, uşağın şəxsiyyətinin inkişafına, sosial adaptasiyasına, əxlaqi keyfiyyətlərinin və milli-mənəvi prinsiplərinin formalaşmasına yönəlmiş kompleks fəaliyyət kimi qiymətləndirilir. Bu baxımdan kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyət inkişafı həm nəzəri, həm də praktik baxımdan vacib sosial-pedaqoji problemdir. Azərbaycan kontekstində bu məsələ daha da aktualdır. Ölkəmizin inkişafı və gənc nəslin milli-mənəvi dəyərlərə sadıq, yaradıcı vətəndaş kimi yetişdirilməsi, eyni zamanda qloballaşan dünyaya uyğunlaşması, kiçikyaşlı məktəblilərin məqsədyönlü pedaqoji təsir nəticəsində şəxsiyyətlərinin formalaşmasını tələb edir. Bu isə məktəb, ailə və cəmiyyətin birgə fəaliyyətini zəruri edir. Ailənin rolu da əhəmiyyətlidir. valideynlər uşaqlara düzgün davranış modellərini göstərməli, onların sosial bacarıqlarının inkişafını təşviq etməli və əxlaqi dəyərlərin mənimsənilməsinə dəstək olmalıdırlar. Məktəb və ailənin birgə fəaliyyəti uşaqların dünyagörüşünün inkişafını sürətləndirir və onları həm cəmiyyətə faydalı, həm də məsuliyyətli

fərdlər kimi yetişdirir. Əxlaqi və mənəvi tərbiyə şəxsiyyətin formalaşmasında vacibdir. Dürüstlük, mərdlik, əməksevərlik, xeyirxahlıq və sosial məsuliyyət hissi uşaqlarda erkən yaşlardan formalaşdırılmalıdır. Həmçinin uşaqların yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafı, özünəinamının gücləndirilməsi və sosial bacarıqlarının formalaşdırılması onların şəxsiyyətinin çoxşaxəli inkişafına xidmət edir. Müasir pedaqoji tədqiqatlar göstərir ki, kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı yalnız məktəb və ailənin deyil, həm də cəmiyyətin dəstəyi ilə mümkündür. Uşaqların yaradıcılıq fəaliyyətinə cəlb edilməsi, fərdi bacarıqlarının aşkarlanması və inkişaf etdirilməsi, həmçinin sosial və mənəvi dəyərlərin onlara aşılması şəxsiyyətin formalaşmasının əsas şərtlərindəndir. Nəticədə, kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı kompleks və sistemli yanaşma tələb edir. Məktəb, ailə və cəmiyyət birlikdə çalışaraq uşaqlarda əxlaqi, sosial və intellektual bacarıqları formalaşdırılmalıdır. Bu, onların gələcəkdə cəmiyyətə faydalı və məsuliyyətli fərdlər kimi yetişməsinə təmin edir. Valideynlər uşaqlara düzgün davranış nümunələri göstərməklə, sosial bacarıqlarını inkişaf etdirməklə və milli dəyərləri öyrətməklə uşaqların şəxsiyyət formalaşmasına birbaşa təsir göstərə bilirlər. Məktəb və ailənin birgə fəaliyyəti uşaqların dünyagörüşünü zənginləşdirir və onları cəmiyyət üçün məsuliyyətli fərdlər kimi yetişdirir. Uşaqların şəxsiyyətinin inkişafında erkən yaşlarda əxlaqi və sosial keyfiyyətlərin aşılması onların gələcək həyat fəaliyyətini istiqamətləndirir. Məktəbli yaş dövründə uşaqlara düzgün davranış nümunələrinin göstərilməsi, sosial bacarıqların öyrədilməsi və milli dəyərlərin mənimsədilməsi onların həm cəmiyyətə faydalı, həm də vətənə sədaqətli vətəndaş kimi yetişməsinə təmin edir. Məktəb illəri uşaqların həm bilik, həm də xarakter kimi formalaşdığı ön mühüm dövrdür. Məktəb illəri uşaqların həm bilik, həm də xarakter kimi formalaşdığı ön mühüm dövrdür. Hər yeni dərs, hər oyun və hər sosial qarşılıqlı əlaqə uşaqların dünyagörüşünü zənginləşdirir. Kiçik yaşda öyrədilən əxlaqi və mənəvi dəyərlər onların gələcək davranışlarının təməlini qoyur. Məktəb yalnız bilik yeri deyil, həm də şəxsiyyətin formalaşdığı sosial laboratoriyadır. Ailə və müəllim birgə çalışdıqda uşaqlar həm məsuliyyətli, həm də yaradıcı fərdlər kimi yetişirlər. Sosial bacarıqlar, dürüstlük və əməksevərlik uşaqların şəxsiyyətinin çoxşaxəli inkişafına xidmət edir. Hər uğur, hər kiçik nailiyyət uşaqların özünəinamını və özünü ifadə etmə qabiliyyətini artırır. Yaradıcılıq və praktiki fəaliyyət uşaqların fərdi bacarıqlarını kəşf etməsinə imkan yaradır. Uşaqlara milli və ümumbəşəri dəyərləri öyrətmək onların həm vətənpərvər, həm də tolerant böyüməsini təmin edir. Məktəb və cəmiyyət birlikdə çalışaraq uşaqların həm sosial, həm mənəvi, həm də əqli cəhətdən yetişməsinə dəstəkləyir. Şəxsiyyətin inkişafı üçün uşaqların erkən yaşlardan özünü ifadə etməsi, fikirlərini paylaşması mühümdür. Kiçik yaşda öyrənilən dostluq və əməkdaşlıq bacarıqları onların gələcəkdə uğurlu sosial əlaqələr qurmasına kömək edir. Uşaqların hər bir uğuru onları daha məsuliyyətli və diqqətli fərdlər kimi formalaşdırır. Müəllimlərin göstərdiyi diqqət və qayğı uşaqların dünyagörüşünü və mənəvi inkişafını zənginləşdirir. Təlim-tərbiyə prosesi yalnız dərstdə baş vermir; oyunlar, layihələr və ekskursiyalar da uşaqların inkişafında əvəzsiz rol oynayır. Əxlaqi və mənəvi dəyərlərin formalaşması uşaqlara həm özlərini, həm də başqalarını dəyərləndirməyi öyrədir. Uşaqların maraqlarını nəzərə alan təhsil metodları onların təhsil prosesinə olan bağlılığını artırır. Sosial təcrübələr uşaqların həm fərdi, həm də qrup şəklində davranışlarını inkişaf etdirir. Məktəbli yaşda uşaqların şəxsiyyətinə yönəlmiş tərbiyə onların gələcəkdə məsuliyyətli və dəyərlərini qoruyan vətəndaş olmasını təmin edir. Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin formalaşması sistemli və çoxşaxəli yanaşma

tələb edən uzun və maraqlı bir prosesdir. Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı haqqında danışarkən nəzərə almaq lazımdır ki, bu proses yalnız ayrı-ayrı pedaqoji təsirlərin nəticəsi deyil, həm də uşağın gündəlik həyat təcrübəsindən qaynaqlanan təbii bir gedişətdir. Hər bir uşaq fərqli ailə mühiti, fərqli maraq və istəklərlə məktəbə gəlir. Ona görə də şəxsiyyətin formalaşması fərdilik prinsipinə əsaslanmalı, hər bir uşağın daxili imkanları, təbiəti və potensialı nəzərə alınmalıdır. Əgər uşağa kiçik yaşlarından düzgün istiqamət verilsə, onda o, gələcəkdə öz mövqeyinə sahib olan, cəmiyyət qarşısında məsuliyyət daşıyan bir fərd kimi yetişir. Əks halda, bu dövrdə buraxılan boşluqlar sonradan düzəldilməsi çətin olan mənəvi və sosial çatışmazlıqlara gətirib çıxara bilər. Məhz bu səbəbdən ibtidai təhsil dövründə həm müəllimlərin, həm də valideynlərin rolu əvəzolunmazdır. Müəllimlərin əsas vəzifəsi təkcə bilik vermək yox, həm də uşaqlarda maraq oyatmaq, onların yaradıcı düşünməsini stimullaşdırmaq, müstəqil qərar vermə vərdişlərini formalaşdırmaqdır. Uşaq müəllimin ona verdiyi dəyəri və inamı hiss etdikdə, özünəinamı artır və o, daha cəsarətlə öz ideyalarını ifadə etməyə başlayır. Valideynlər isə məktəblə sıx əməkdaşlıq edərək bu prosesi dəstəkləməlidirlər. Şəxsiyyətin formalaşmasında mühüm amillərdən biri də uşaqların sosial mühitdə davranış təcrübəsidir. Qrup işləri, oyunlar, kollektiv fəaliyyətlər və müxtəlif sosial layihələr onların ünsiyyət bacarıqlarını genişləndirir, əməkdaşlıq və qarşılıqlı hörmət mədəniyyətini formalaşdırır. Bu cür fəaliyyətlərdə iştirak edən uşaq yalnız dərslər bilikləri ilə kifayətlənmir, həm də ictimai münasibətlərdə öz mövqeyini müəyyən etməyi öyrənir. Əxlaqi və mənəvi dəyərlərin aşılınması isə şəxsiyyətin mənəvi dayaqlarını möhkəmləndirir. Ədalət, dürüstlük, yardımsevərlik, sədaqət və əməksevərlik kimi keyfiyyətlər uşaqların gündəlik davranışlarına daxil edilməlidir. Bu keyfiyyətlər yalnız sözlə deyil, həm də əməli nümunə ilə öyrədildikdə möhkəm olur. Uşaqların şəxsiyyətinin inkişafında mühüm şərtlərdən biri də onların emosional dünyasının düzgün istiqamətləndirilməsidir. Emosional sabitlik və özünüidarə bacarığı kiçik yaşlardan tərbiyə olunmalıdır. Uşaqların hisslərini ifadə etməsi, başqalarının duyğularına hörmətlə yanaşması onların sosial münasibətlərdə daha uğurlu olmasına şərait yaradır. Əgər uşaq öz emosiyalarını idarə etməyi öyrənməzsə, gələcəkdə ictimai mühitdə adaptasiya çətinlikləri yaşaya bilər. Şəxsiyyət inkişafı həmçinin uşağın yaradıcılıq fəaliyyətinə cəlb olunması ilə də sıx bağlıdır. Yaradıcılıq yalnız rəsmlə və ya musiqi ilə məhdudlaşmır, həmçinin problem həll etmə, yenilikçi düşünmə və təşəbbüskarlıq bacarıqlarını da əhatə edir.

Araşdırmalar göstərir ki, məktəbli yaş dövrü uşaqların mənəvi və sosial kimliklərinin təməlini təşkil edir. Bu dövrdə verilən hər bir tərbiyəvi təsir onların gələcək həyat fəaliyyətinə yön verən mühüm amil olur. Uşaqlara yalnız biliklərin ötürülməsi ilə kifayətlənmək olmaz; onların yaradıcılıq bacarıqlarının inkişafı, özünəinamının gücləndirilməsi və sosial məsuliyyətlərinin dərk edilməsi şəxsiyyət formalaşmasının ayrılmaz hissəsidir.

Problemin aktuallığı. Müasir dövrdə uşaqların şəxsiyyətinin hərtərəfli inkişafı cəmiyyətin diqqət mərkəzində duran ən vacib məsələlərdən biridir. Bu dövr uşaqların fiziki, əqli, sosial və mənəvi tərəfdən formalaşmasının əsas mərhələsini təşkil edir. Məktəbli yaş dövründə öyrənilən bilik və bacarıqlar yalnız akademik göstəricilərlə ölçülmür; eyni zamanda uşaqların davranış, əxlaq və sosial münasibətləri onların gələcək şəxsiyyətinin təməlini qoyur. Uşaqların şəxsiyyətinin inkişafında sosial və mənəvi dəyərlərin aşılınması xüsusi əhəmiyyət kəsb edir. Bu dövrdə öyrədilən dürüstlük, əməksevərlik, hörmət, mərhəmət, vətənpərvərlik kimi keyfiyyətlər onların gələcəkdə sağlam və məsuliyyətli fərdlər kimi böyüməsinə zəmin yaradır.

Problemin elmi yeniliyi. Bu məqalədə kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı nəzəri baxımdan geniş şəkildə araşdırılmışdır. Araşdırmada uşaqların şəxsiyyətinin formalaşmasına təsir edən əsas amillər – ailə, məktəb, sosial mühit və ətrafdakı nümunələr diqqətlə təhlil edilmişdir. Həmçinin, təlim-tərbiyə prosesində uşaqların şəxsiyyətinin inkişafını təmin edən konkret metod və vasitələr təqdim olunmuşdur. Bu metodlar yalnız biliklərin ötürülməsi ilə məhdudlaşmır; onlar uşaqlarda sosial bacarıqların, əxlaqi keyfiyyətlərin və mənəvi dəyərlərin formalaşmasını da əhatə edir.

Problemin praktik əhəmiyyəti və tətbiqi. Bu məqalənin praktiki əhəmiyyəti ondan ibarətdir ki, burada təqdim olunan yanaşmalar və metodik tövsiyələr kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafı istiqamətində təlim-tərbiyə prosesini daha səmərəli və məqsədyönlü həyata keçirməyə imkan verir. Təhsil müəssisələrində çalışan ali məktəb pedaqoqları, magistrant və doktorantlar bu məqalədən istifadə edərək, nəzəri bilikləri praktik fəaliyyətlərlə birləşdirə, eləcə də şagirdlərin sosial və mənəvi bacarıqlarının inkişafını təşviq edə bilirlər. Məqalədə göstərilən metod və tövsiyələr, xüsusilə məktəb müəllimləri və tərbiyəçilər üçün əlçatan və tətbiq oluna bilən praktik vasitələr təqdim edir.

Ədəbiyyat

1. A.N. Abbasov, H.Ə. Əlizadə. Pedaqogika: Dərslik. Bakı: Mütərcim, 2000, 400 s.
2. A.İmanov. “Məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin əsas istiqamətləri, metod və vasitələri”. Bakı, 2005.
3. A.İsmayılova. “Kiçikyaşlı məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsində xalq pedaqogikası materiallarından istifadə”, Bakı, 2010.
4. H. Əliyev Fondu. “H. Əliyevin müdrik fikirləri”, birinci kitab, Bakı, 2008.
5. M. Ağayev. “Kiçikyaşlı məktəblilərin tərbiyəsi”, Bakı, 2006.
6. Mürvətqızı, S. “Kiçikyaşlı məktəblilərdə vətənpərvərlik tərbiyəsi”, Bakı: 525-ci qəzet, 2014.
7. T.Paşayev. “Diyarşünaslıq materialları əsasında məktəblilərin vətənpərvərlik tərbiyəsi”, Bakı, 2002.

A.K. Mehdiyeva

Kiçikyaşlı məktəblilərin şəxsiyyətinin inkişafının nəzəri əsasları

Xülasə

Kiçikyaşlı məktəblilərdə milli qürur və vətənpərvərlik ruhunun formalaşdırılması cəmiyyət üçün mühüm məsələlərdən biridir. Bu prosesdə məktəblilərdə doğma yurda, Vətənə, tarixi keçmişə və millətə bağlılıq yaranır, vətənin layiqli övladı olmaq arzusu formalaşır. Uşaqlara bu kimi yüksək mənəvi keyfiyyətlərin aşılmasında müxtəlif tədbirlərin, məşğələlərin təşkili, ekskursiyaların keçirilməsi, milli qəhrəmanların tanınması və tarixi muzeylərə səfərlərin təşkili mühüm əhəmiyyət daşıyır. Bu istiqamətdə yalnız müəllimlərin deyil, həm də valideynlərin və ailənin pedaqoqlarla birgə fəaliyyət göstərməsi zəruridir. Uşaqlara tarixi şəxsiyyətlərimizin və milli-mənəvi dəyərlərimizin öyrədilməsi bu işdə əsas amillərdəndir.

Belə yanaşmalar məktəblilərdə yalnız Vətənə sevgi və bağlılıq yaratmır, eyni zamanda onların Vətəni qorumağa hazırlığını da təmin edir.

A.K. Мехдиева

**Формирование национальной гордости у школьников и воспитание патриотического духа
Резюме**

Воспитание патриотизма и национальной гордости у юных школьников является одной из важных задач для общества. В этом случае у школьников развивается привязанность к своей Родине, родному краю, историческому прошлому, нации, возникает стремление быть достойным сыном Родины. В привитии детям таких высших чувств и нравственных качеств важную роль играет проведение занятий и мероприятий различного профиля, проведение экскурсий, знакомство с национальными героями, организация поездок в исторические музеи. Однако при обучении детей в этом направлении не только педагог, но и семья ребенка, родители должны принимать совместные с педагогом меры. Обучение детей нашим историческим личностям и национально-духовной культуре является одним из главных вопросов на этом пути.

Такие подходы не только формируют у школьников любовь и привязанность к Родине, но и обеспечивают готовность защищать Родину.

A.K. Mehdiyeva

**Formation of national pride in schoolchildren and education of patriotic spirit
Summary**

Instilling patriotism and national pride in young schoolchildren is one of the important issues for the society. In this case, schoolchildren develop attachment to their homeland, native land, historical past, and nation, and the desire to be a worthy son of the homeland arises. In order to inculcate such higher feelings and moral qualities in children, conducting classes and events in various fields, conducting excursions, introducing national heroes, and organizing trips to historical museums play an important role. However, in educating children in this direction, not only the teacher, but also the child's family and parents should take joint measures with the teacher. Teaching children about our historical personalities and national-spiritual cultures is one of the main issues on this path.

Such approaches not only form love and attachment to the motherland in schoolchildren, but also ensure readiness to protect it.

Redaksiyaya daxil olub: 06.10.2025